

Regional utveckling genom Mål 2 öarna

Projektet delfinansieras av
Europeiska Unionen
Regionala Utvecklingsfonden

Skärgårdarnas Riksförbund SRF

Kulturlandskapet seminarium på Vinön 27 augusti 2005

Sune Molin från Vinöns Kultur- och Hembygdsförening hälsade välkommen och alla församlade presenterade sig. Se sparat deltagarlista.

Bengt Almkvist presenterade SRF tema "Kulturlandskapet" som ett av 10 teman som rör skärgårdarnas intresseområden skall avhandlas i seminarieform inom projektet "Skärgård för Framtid"

Situationen idag:

Bengt Almkvist presenterade huvuddragen i skärgårdsjordbruket med sina olika traditionella och geografiska förutsättningar. Gemensamt är att det ofta är få brukare vilket ger sämre möjligheter till samarbete och nätverksbyggande. Likaså är ofta det ont om odlingsbar mark och den är dessutom dåligt arronderad. En ständigt föränderlig marknadssituation försvårar dessutom val av företagsutveckling och investeringar.

Ändå finns fortfarande ganska många yngre brukare i skärgårdarna.

En hög grad av bevarandebeskydd finns för området, inte minst genom regeringens miljömål "Öppet odlingslandskap". Jordbruksstödens struktur påverkar också jordbrukssituationen och det är önskvärt att utformningen av nästa programperiods jordbruksstöd tar mer hänsyn till öarnas situation som ett specificerat område. SRF genomför nu med stöd av jordbruksverket en inventering av situationen hos alla jordbrukare på öar vad gäller djurhållning, areal brukad mark, inställning till jordbruksstöd mm. Med brukare menas då de som har övervintrande djur på öar utan fast landförbindelse. Det gäller alla typer av betande djur som bidrar till att hålla landskapet öppet.

Ett internationellt kring dessa frågor sker också inom samarbetet ESIN, European Small Islands Federation, mellan Sverige, Finland, Frankrike, Danmark, Irland och Skottland.

Inventeringen som är gjord visar att jordbruket i Stockholms och Göteborgs skärgårdar till stor del fått stå tillbaka för andra inkomstkällor medan skärgårdsområdena längre bort från storstäderna övrigt visar ett mer aktivt jordbruket.

Det kan finnas en risk om stöden utvecklas till gagn för ö-bönderna och detta utnyttjas av fastlandsbönder som arrenderar mark på öar. Det leder till oförändrad eller minskad företagsutveckling inom jordbruket på öarna.

Kartläggning av bönder, slakterier och förädlingslokaler i Stockholms skärgård

Lill Schierman från Hjälmsjö och Camilla Strandman från Nämdö redovisade sin studie de gjort på uppdrag av Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län.

Det är uppenbart att jordbruk är en förutsättning för ökad turism och attraktivitetsgrad i skärgården. Det framgår av en kartering av förhållandena mellan Arholma och Landsort där skärgårdsstiftelsen äger 15 % av marken. En del av det kustnära fastlandet ingår också eftersom skärgårdsstiftelsen har arrendatorer även där. Alla dessa är intervjuade.

Projektet möttes med mycket stort gensvar och Lill Schierman har intervjuat 57 djurhållare av nöt och får. Övriga djurarter ingick inte i studien eftersom den har en koppling till slakt och återtag. Frågorna behandlar gårdens produktionsinriktning, antal djur, transportsituation, behov av stöd för transporter samt slakt och förädlingsfrågor. Tidigare betalade dåvarande Farmek frakten av slaktdjur in till fastland. Detta upphörde förra året och nu kan kostnaden bli upp till 15 000 kr för en transport.

Frågorna kring slakt och återtag av kött innebär ett stort orosmoment för den framtida utvecklingen. Den genomgående bilden av situationen visar att det är dålig lönsamhet, det finns många olika företagskombinationer och INGA heltidsjordbruk. Man ser ingen konkurrens från fastlandsbönder som vill utnyttja bete på öar eftersom hela Stockholmsområdet ligger emellan. De fastlandsbönder man har kontakt med ses som en tillgång för eventuellt nätverksbyggande och ger möjlighet till köp av olika produkter som t ex halm.

Camilla Strandman rapporterade om ett nytt slakteri- och förädlingsföretag i på Värmdö. Där planerar man att slakta nöt, får och vilt samt förädla råvaror. Projektets kan få ett eget varumärke, Ö-märkt. Mark, pengar och personella resurser finns redan.

Internationella erfarenheter

Inger Abrahamsson presenterar intryck från ESIN-mötet i Danmark i början av Juni. Temat för mötet var ”Jordbruket samt dess del i kulturlandskapets bevarande på öar”.

25 öbor deltog från Finland, Frankrike, Irland, Skottland, Danmark och Sverige. Programmet bestod bland annat av besök hos jordbruks och matproducenter samt arbetsmöten där varje land presenterade sin jordbrukssituation med efterföljande diskussioner. Syftet med mötet var att hitta strategier för att möjliggöra ö-jordbruk i framtiden, att belysa vikten av odlingslandskapets bevarande för att bibehålla den biologiska mångfalden och att hitta möjligheter för små jordbruk på öar att diversifiera sin verksamhet.

Jordbrukssituationen på små öar i Europa är ganska likartad. I Frankrike fanns på alla öarna fanns tidigare små familjejordbruk men efter 1960 har verksamheterna övergått till fiske och olika turistaktiviteter. Där finns också konflikter mellan jordbruks och turistverksamhet med bland annat svårigheter att bygga ekonomibyggnader på grund av strandskyddslag. Dessutom har man höga kostnader för transporter.

I Finland har jordbruken minskat kraftigt på öarna på grund av rationaliseringen, dyra transporter och minskat intresse för näringen. Nu när landskapet växer igen och möjligheterna för en levande skärgård minskar, minskar gradvis attraktiviteten i vissa kustområden.

Från Skottland rapporterades att jordbruket är den tredje största arbetsgivaren på landsbygden.

Nästan alla öar är klassade som mindre gynnade områden med hårt klimat, mager jord, höga transportkostnader och brister i infrastruktur. Detta skapar ett beroende av ekonomiskt stöd och jordbruket är starkt länkat till miljöfrågorna på öarna. Mest produceras lamm som säljs till fastlandet på hösten för slutuppgödning. Skottland genomför en speciell jordreform där i flera fall mycket stora egendomar löses in. Systemet med "Crofting" är speciellt i detta sammanhang. På en liten arrenderad jordbruksenhet kunde man försörja sig på traditionell produktion av får och nöt, spannmål och grönsaker. Crofting spelar stor roll när det gäller att bibehålla befolkning i marginalmarker i höglandet och på öarna. The Crofters commission har eget departement som administrerar en serie program som direkt gynnar jordbruk på öar.

När Irland blev medlem i EU var ca 50 % av öbefolkningen jordbrukare med kor, får, höns och grönsaker och med fiske som biinkomst. Efter EU-inträdet har det skett en dramatisk minskning. Jordbruk upplevs inte attraktivt bland ungdomar, de tycker att det är att "bakåt".

I Danmark är det brist på betesdjur. Enligt dansk lag behöver mjölk- och köttuppfödarna inte släppa ut sina djur på bete. Danska staten arrenderar ut strandängar för bete. Det finns tre kategorier jordbrukare på öarna. Först en ca 50-årig man, född på ön, jobbat några år på fastlandet, tagit över efter föräldrarna, gift med kvinna som ofta jobbar på fastlandet. Här sker inga nya investeringar. Den andra kategorin består av 30- 50år gamla män och kvinnor som är jordbruksutbildade och är innovativa. På grund av brist på mark och utvecklingsmöjligheter utnyttjar de alla möjligheter till nationella stöd och EU-stöd. Den tredje kategorin är "Gröna vågare" som ofta saknar jordbruksutbildning, odlar ekologiskt, förädlar sina produkter och marknadsför dem som specialiteter från ön.

Hos alla länders ö-jordbrukare finns ett stigande intresse att medverka i naturbevarande projekt. På Irland är en stor del av ö-jordbrukarna med i REPS (Rural Environment Protection Scheme), ett nationellt och EU-baserat miljöstöd. Alla irländska öar är skyddade och en del med specifika reservatsbestämmelser. I Sverige har vi Natura2000 och naturreservat med skötselplaner samt EU-baserade projektstöd riktade mot landsbygdsutveckling. I Finland finns flera projekt för bevarande av odlingslandskapet i skärgården. I Danmark är mer än hälften av öarna Natura2000-mark. På de franska öarna däremot verkar huvudinriktningen vara produktion och försäljning. De tycker det är viktigt att jordbruket kvarstår som ekonomisk enhet, "bonden är bonde och ingen trädgårdsmästare".

Anpassa stödsystemet till skärgårdens jordbruk

Martin Larsson redovisade projektet **Värdera kulturlandskapet**. Det har pågått sedan våren 2004 och avslutas nu under hösten 2005. Studieområdet är alla kustförsamlingarna från Norrköping till Mönsterås i Östergötland och Kalmar län. Denna kust är relativt oexploaterad och har stora riksintressen av flera typer. De traditionella näringar har stor betydelse med ca 1000 jordbruksföretag, 74000 ha jordbruksmark eller 20 % av ytan, 7200 ha betesmarker och slåtterängar av högt värde samt 500 ha restaureringsytor samt 3400 ha jordbruksmark inom naturreservat eller Natura 2000 områden.

Målsättningen med projektet är att lyfta fram jordbrukets ställning och betydelse på kusten. Djurhållningens betydelse för kustlandskapets bevarande och utveckling är stor. Det är viktigt att påverka och bidra aktivt till utformningen av framtida stödsystem så att de anpassas bättre till förutsättningarna än idag. Dessutom är det viktigt att bidra till bättre och utökad samverkan mellan olika aktörer genom att belysa behov och möjligheter.

De naturgivna förutsättningarna i en brukad skärgård är små och splittrade brukningsenheter, ojämna produktionsförutsättningar och höga natur- och kulturmiljövärden. Dessutom finns osäkerheten kring det nya gårdsstödet effekter hos många jordbrukare liksom en många gånger komplicerad ägandestruktur.

Avgörande faktorer för framtida hävd är riktiga ersättningar för landskapsvård. Bra byggnader för vinterdjurhållning, rimliga transportkostnader, balans mellan lönsamhet i djurhållningen och andra inkomstkällor, utveckling av samverkanslösningar och bra avsättning för produkter

För att nå hit krävs en rad åtgärder som kan förbättra förutsättningarna. Kustlandets studie föreslår en justering i kompensationsbidraget genom att byta stödområde från 5a till 4a. Det ger 600kr mer per ha vall och bete förutsatt att man har tillräckligt med djur. Sätt en lägre arealfaktor från 1,3 till 1,1 DE/ha vilket ger ersättning för större areal. Dessa åtgärder innebär för öarna inom Kustlandet en relativt liten kostnadsökning med ca 1,5 miljoner kr. Effekten blir ca 100 kr mer per får för en brukare som har ca 70 får på bete på öar och holmar, eller ca 40000 kr mer i årlig intäkt för en brukare som har drygt 50 djurenheter fördelat på 45 dikor och 60 får, eller ca 500 kr mer per djurenhet och år för en stor djurhållare som annars bedöms förlora ca 200 kr per djurenhet vid införandet av gårdsstöd

Man föreslår också en höjning av takbeloppet i investeringsstödet och justering av brukarens egen andel i investeringarna så att åtminstone eget arbete och material får räknas. Dessutom bör man ta bort eller åtminstone korta ner stödperioden så att nya investeringar uppmuntras.

Ökade insatser för samverkanslösningar behövs. Det kan ske genom att hitta områden där det finns gemensamma ambitioner och mål. För samman brukare, markägare och myndigheter och skapa projekt där man restaurerar, stängslar och genomför andra viktiga insatser, glöm inte kombinationen med annan landsbygdsutveckling. Satsa där ambitionen finns och där värdena är som störst.

Diskussion och synpunkter

Kring de olika anförandena och förslagen blev det en livlig diskussion. Inte bara kring produktion och jordbrukets villkor som seminariet var inriktat på utan även om regelverk kring förädling och påverkan av konsumenter.

En genomgående syn var att det är viktigt att utveckla en speciell form av ersättning till skärgårdsjordbrukaren för det arbetet som utförs för kulturlandskapet. Formerna för detta måste innehålla flera delar. Det är också uppenbart att flera myndigheter har en samsyn med skärgårdsborna i dessa frågor vilket borde göra det möjligt att få bättre åtgärder.

Inger Abrahamsson

Närvarolista vid seminarium på Vinön lördag 27 aug 2005

Kjell Björkqvist
Dag Lundman
Mats Ohlsson
Cecilia Ohlsson
Nils Kjellberg
Sören Pettersson
Anne Forslund
Sune Fogelström
Birgitta Söderberg

Bohusläns Skärgårdsråd
Bohusläns Skärgårdsråd
Smålandskustens Skärgårdsförening
Smålandskustens Skärgårdsförening
Sörmlands Skärgårds Intresseförening
Sörmlands Skärgårds Intresseförening
SIKO
SIKO
Gräsö Skärgårdsråd

Matts Eriksson
Kristina Mattsson
Inger Abrahamsson
Torsten Norberg
Herbert Öqvist
Karina Öquist
Kristina Laggar
Gunnar Bäckström
Bengt Almkvist
Anna-Karin Utbult-Almkvist
Lill Schierman
Lill och Per Schierman
Camilla Strandman
Albert Mattsson
Birgitta Martinell
Staffan Larsson
Martin Larsson
Ylva Othzén
Erkki Waïneby
Sven Gunnar Persson
Sune Mohlin
RoseMarie Olsson
Eva Widlund
Åsa Ödman
Erik Pettersson
Bernt Widlund
Anna-Greta Olsson
Åke Olsson
Anna-Lisa Karlsson
Ann-Charlotte Karlsson

Gräsö Skärgårdsråd
Gräsö Skärgårdsråd
Gräsö Skärgårdsråd
Hemsö Skärgårdsförening
Luleå Skärgårdsförening
Luleå Skärgårdsförening
Visingsörådet
Holmöns Utvecklingsforum
Förbundssekreterare SRF
Östergötland
Hjälmo
Hjälmo
Nämdö
Nämdö
Norröra
Haninge
Kustlandet Leader+
Stockholms läns museum
Örebro kommun, Östernärke
Riksdagen, Landsbygdsutredningen
Vinöns Kultur- och hembygdsförening
Vinöns Kultur- och hembygdsförening
Vinöns Kultur- och hembygdsförening
Vinöns Kultur- och hembygdsförening
Vinön , LRF kommunkrets
Vinön
Vinön
Vinön
Vinön
Vinön